

עוד חומה נופלת: גרמניה והפליטים מסוריה

עידית זלטנרייך*

ב-3 אוקטובר ציינה גרמניה 25 שנים לאיחוד בין המזרח לבין המערב בסימן משבר הפליטים הסורים ומדיניותה הדרמטית של הקנצלרית אנגלה מרקל לקליטתם הנרחבת: על פי הערכה עדכנית, השנה יגיעו למדינה בין 800 אלף למיליון וחצי מבקשי מקלט.

בהיענותה למשבר הומניטרי בהיקף אדיר, בוחנת מרקל לא רק את גבולותיה כקנצלרית, אלא גם, מילולית, את אלה של גרמניה. העלות הכלכלית המיידית היא יותר משלושה מיליארד אירו. החורף המתקרב מחריף את הלחץ לשכן באופן קבע את הפליטים, ואלה רק האתגרים הלוגיסטיים של הקליטה. המשבר עלול גם לשמש כר לעליית ימין קיצוני. זעזוע וחשש ניכרים במפלגתה של הקנצלרית והדבר מתבטא במידת מה גם בסקרים.

מבחינת מרקל לא היתה חלופה למחווה שביצעה בתגובה למשבר הפליטים ומול שתיקה של מדינות באיחוד האירופי. היא מדגישה שגרמניה יכולה בהחלט לעמוד באתגר, שהייתה עושה זאת שוב, ושלא הייתה רוצה להיות חלק ממדינה שלא פועלת כך. ואכן, הקנצלרית פעלה כפי שרבים מהגרמנים והאירופים היו רוצים לראות את עצמם.

לעומת הפוליטיקאים, אלפי אזרחים גרמנים נרתמים לסייע לפליטים. גרמניה זכתה להערכה בדעת הקהל האירופית (מי זוכר את המשבר ביוון?), חייבה את מדינות האיחוד האירופי לסייע, ומנהלת משא ומתן על תפקידה של תורכיה. מרקל מתקנת טעויות תוך כדי תנועה ופועלת לחלוקת הנטל. אם תצליח, המנהיגות שהפגינה תוכל לחזק אותה מבית (ניכוס מדיניות סוציאל-דמוקרטית, בידול מהימין הקיצוני, גיוס מצביעים חדשים) ואולי גם בזירה הבינלאומית.

היפוכי תפקידים

לא ניתן להתעלם מכמה "חילופי תפקידים" שגורמת המדיניות של מרקל, לרבות ממשלה גרמנית-שמרנית שמובילה מדיניות סוציאל-דמוקרטית ברוחה (בבריטניה כינו את הגרמנים "היפים"), שממנה מסתייגים הסוציאל-דמוקרטים הגרמנים; הדימוי השלילי והמנוכר של גרמניה לאורך הקיץ של המשבר היווני הומר בן לילה בתדמית חיובית שמתמקדת במתן סיוע הומניטרי; כמו כן, לראשונה הוחלט על מדיניות אירופית בנושא פליטים ברוב ולא בקונצנזוס (עיקרון ליבה גרמני), עמדתה הביקורתית של גרמניה כלפי נשיא תורכיה רג'פ טאיפ ארדואן התחלפה במשא ומתן להשגת עסקה אתו על חלוקת הנטל, ואף שמרקל מזהה את בשאר אסד כשורש הרע בסוריה, היא שוקלת (באמביוולנטיות) מעורבות בסוריה לרבות הידברות עמו, למען פתרון

* עידית זלטנרייך שימשה כשליחה דיפלומטית של ישראל בברלין בשנים 2007-2011. המאמר פורסם באתר *ynet*, 7-ב אוקטובר 2015: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4707893,00.html>

באזור. על אף הביקורת, השבועון הגרמני "דר שפיגל" הציג בשער גליון אמצע ספטמבר שלו את מרקל כאימא תרזה. מרקל אף הוצגה כמועמדת מובילה לזכייה בפרס נובל לשלום.

שורשי החלטתה של הקנצלרית הקיץ לקלוט כמיליון פליטים מסוריה נטועים במזרח גרמניה. מרקל הייתה ילדה כשעקרה ממערב גרמניה אל המזרח הקומוניסטי בעקבות שליחותו של אביה הכומר. הילדות במדינה המסוגרת והטוטליטרית ומאוחר יותר קריסתה הפוליטית, הכלכלית, הרעיונית והמוסרית של מזרח גרמניה, נותרו תמרוך עבור הקנצלרית כאדם וכפוליטיקאית. העקירה עיצבה אותה, וגם ההתבגרות במדינה שבה אין חופש לנוע. כשהתבטאה בהקשר זה, אמרה מרקל שמה שהטריד אותה ביותר היה חוסר היכולת של אנשים לממש עצמם בשל מגבלות חיצוניות. ב-2010 אמרה שהיא עדיין רואה את היופי ביכולת לבחון גבולות.

אתגר וחששות

גרמניה תקלוט כמיליון פליטים ב-2015, יותר מכל הפליטים (626 אלף) שקלטו כל מדינות האיחוד האירופי לאורך 2014. האתגר הנוכחי עולה על ההגירה הפנימית לאחר איחוד גרמניה ב-1990, על קליטת העובדים הזרים החל משנות ה-60 (שממילא הגיעו רק לגרמניה המערבית הדמוקרטית) או על אתגר 11 בספטמבר 2001 שכן לילה הפך את "העובדים האורחים" בגרמניה ל"מוסלמים".

בגרמניה חוששים מקריסת מערכת הרווחה, אסלאם קיצוני, שיעור ילודה גבוה לעומת הממוצע הגרמני והחמרה במצב הכלכלי. כמות הפליטים, גם אם משמעותית, לא מאיימת לשנות בפני עצמה את המדינה. קיים חשש מעליית כוחו של ימין קיצוני כתגובת-נגד לקליטתם. לא ניתן להפריז בחשש הגרמני מאי-יציבות כלכלית בשילוב עליית ימין קיצוני.

זיגמר גבריאול, העומד בראש המפלגה הסוציאל-דמוקרטית (SPD), שותפתה של מרקל לקואליציה, אמר בסוף השבוע: "אנו מגיעים לקצה גבול היכולת שלנו". אי נחת מתבטאת גם בתקשורת, בסקרים (מרקל ירדה מהמקום הראשון כפוליטיקאית האהודה ביותר למקום לרביעי) וביתר שאת במפלגתה פנימה. שר הפנים הגרמני ממפלגתה של הקנצלרית (CDU) אמר שעל הפליטים לאמץ את הערכים של גרמניה כמדינה מערבית-דמוקרטית. גרמניה מתמודדת זה ארבעים שנה עם הגירה מוסלמית; אך רק מאז עידן מרקל ומדיניות אינטגרציה שהובילה, היא מכירה בכך שהמהגרים לא ישובו למדינות המוצא שלהם ומהווים מיעוט.

השפעה בזמן אמת על המשבר

מרקל הסתכלה על שכנותיה לאיחוד האירופי, אך אף אחת לא הגיבה בפתיחת שערים לפליטים. נוכח זאת, הצהרותיה של הקנצלרית על גבולות פתוחים היכו גלים מעבר לגרמניה, ברחבי אירופה ובמערב, וגם בעיראק ובאפגניסטן. הן פורשו כהזמנה אקטיבית לתושבי המזרח התיכון לבוא. במו פיה הניעה מרקל בני אדם לעבר גרמניה. הדבר עורר לחץ וכן הכרה בעמדות ובחששות שמייצגים, למשל, הונגריה או, להבדיל, גורמים בגרמניה.

ה-25 באוגוסט 2015 יירשם כמשמעותי מבחינה זו: מנהל ההגירה הגרמני "צייץ" לפנות בוקר בטוויטר כי לא ישמור עוד את תקנות דבלין עבור אזרחי סוריה בגבולות (באמצע ספטמבר התפטר אותו ראש המנהל). בצהרי היום השתתפה מרקל בכנס תושבים עירוני במערב גרמניה ובמהלכו אמרו לה שכניסת הפליטים נתפסת כפלישה. בערב אותו יום, בעיירה במזרח גרמניה, הותקפה הקנצלרית על ידי אספסוף שקרא לה בוגדת העם ופרוצה.

ערכיות, ביטחון עצמי והתאמת מדיניות

מרקל מצהירה בעקביות כי הצעד בו נקטה הוא נכון וכי גרמניה תעמוד באתגר, אך הפנימה שיכולת התמרון שלה מוגבלת ושהיא זקוקה לאזרחיה ולאיירופים. היא שינתה את התנהלותה: קיים פער בין הצהרתה בקיץ לפיה, בהתאם לתקנות דבלין, כל פליט שיגיע לגרמניה יישאר בה ויתאזרח, לבין הצהרתה בתחילת אוקטובר לפיה "נעשה הכול כדי לשלב את אלה שיומשו להישאר עמנו". כמו כן, מיד לאחר ההצהרה על קבלת כל הפליטים, הודיעה גרמניה על סגירה זמנית של הגבולות והכריזה על צורך בפתרון אירופי משותף לסוגיה. עסקה אירופית כזו אכן נחתמה בסוף חודש ספטמבר, גם אם ראוי לציין שברוב ולא בקונצנזוס.

מנהיגות

בריטניה, המוקפת ים ואינה זקוקה להקמת חיץ מפליטים, הצהירה בתחילה כי תקלוט 20 אלף פליטים סורים לאורך חמש שנים, ארצות הברית הכריזה על קליטה של עשרת אלפים ואוסטרליה על 12 אלף. הונגריה וגם אוסטריה הודיעו כי הפליטים מוזמנים לעבור אצלן, בדרך לגרמניה. מול זה, מרקל לבדה הכריזה על מעורבות גדולה וחד-משמעית גם מבחינה ערכית, והודיעה כי הגבולות פתוחים. ללא קשר לסוגיה, מדובר בהצהרת מנהיגות, גם באיחוד האירופי ומעבר לו.

ביישומה את ליבת הערכים של האיחוד האירופי, הפכה מרקל מקור להזדהות והערכה עבור אזרחים אירופים רבים גם אם לא של פוליטיקאים. היא גרמה לתקשורת במדינות אירופיות שונות לשאול - מה איתנו? מה עם מדיניות קליטת פליטים אצלנו? כיצד אנו רוצים להיזכר בדפי ההיסטוריה? סרטונים של סוכנויות האו"ם באירופה מתארות את הפליטים עם הטלפונים החכמים כמי "שאינם שונים מאיתנו", משכילים ובעלי פוטנציאל להשתלב בכוח העבודה, שמחקרים מראים שככל שייקלטו באירופה שיעור הילודה בקרבם יירד ושכל מקרה שיעורם באוכלוסייה קטן מאוד (עד 5 אחוזים) ולא מאיים על אופייה של היבשת. מרקל הצטיירה כמי שפועלת ברוח זו מבחירה ולא כאילוץ.

בהקשר זה יש להתעכב על יוון. כידוע, גרמניה הובילה את מדיניות אירופה כלפי המשבר הכלכלי ביוון. זו לא נשאה פרי ועוררה זעם ומצוקה בקרב היוונים. זכורות, רק מראשית הקיץ, תמונות היווניים בתור לבנק לצד הפגנות ובהן כרזות נאצה של הקנצלרית ושר האוצר הגרמנים. לאלה הייתה השפעה קשה על דעת הקהל האירופית וגם בגרמניה פנימה. הן אף העניקו תנופה מסוימת לימין הקיצוני במדינה. לכך נוספו ספינות הפליטים. לפי התקנות האירופיות, על פליט לשהות קודם כול תקופה במדינה שבה נחת. הדבר העמיד את יוון במצב בלתי אפשרי - כמדינת חוף שאליה הגיעו פליטים רבים מן הים ובעודה שרויה במשבר כלכלי קיצוני. הדבר גרם לתמונות קשות של פליטים מורעבים באיי נופש יווניים.

בהכרזתה על קבלת הפליטים החליפה מרקל בן רגע את סדר היום שאותו היא מובילה - לא עוד במדיניות כלכלית שנויה במחלוקת כי אם התגייסות הומניטרית. במדיניות הקליטה שלה היא מסייעת ישירות, הן לפליטים במצוקה והן למדינות החוף האירופיות - במיוחד יוון - להתמודד עם נטל קליטת ההגירה, ומשנה את הדימוי המחושב עד אכזריות שאולי דבק במדיניות הקודמת שלה. התמונות העיונות מיוון התחלפו בתמונות של קבלות פנים חמות של פליטים בתחנות רכבת בגרמניה. בסוגיית הפליטים, מחליפה הונגריה את גרמניה כמחזיקת עמדת הקיצון השמרנית והמסתגרת.

לדבר עם סוריה, לשלב את תורכיה

גל הפליטים מעלה לדיון את הגורם לו - המלחמה בסוריה. בברלין מתלבטים כעת אם לדבר עם אסד ובעיקר - על מה? מרקל אמביוולנטית מאוד בנושא, אך גם בכך יש איתות גרמני למעורבות מול רוסיה ואיראן. גרמניה אף הבינה כי עליה לשלב את תורכיה בפתרון. לצורך כך הגיע ארדואן לבריסל כדי לדון עם האיחוד האירופי על עסקה לפיה אירופה תסייע לו כלכלית בתמיכה בפליטים ואף תקלוט חלק מהם; ובתמורה, תורכיה תאבטח את הגבול עם יוון ואת הים התיכון.

יש הסבורים שגרמניה נושאת עיניים למועצת הביטחון של האו"ם. בסוף ספטמבר קראה מרקל באו"ם לרפורמה בהרכב המועצה שתשקף את יחסי הכוחות האמיתיים בעולם, ולשיטה חדשה לפתרון בעיות. חמש החברות הקבועות - ארה"ב, בריטניה, צרפת, רוסיה וסין - משקפות את יחסי הכוחות והבריתות של מלחמת העולם השנייה ואחריה. גם יפן, הודו וברזיל טוענות לצורך בדיון מסוג זה. הסוגיה חמקמקה ומן הסתם הנושא נפיץ, גם מבחינת משמעותו ההיסטורית העמוקה.

גרמנים רבים לא נלהבים ממעורבות צבאית שתידרש מארצם אם תצטרף כחברה קבועה במועצת הביטחון. לצד מעורבות צבאית מסורתית, הצהרתה של מרקל על הצורך בדרך חדשה לפתרון בעיות לצד מעורבותה בסוריה גם באמצעות קליטת הפליטים, יכולה לרמוז על נדבך מן הדרך שהיא מציעה. בהקשר זה יש לראות את הצהרותיה כי גרמניה תומכת צבאית בכורדים או מכשירה לוחמים בעיראק ובכך משתתפים בקואליציה נגד טרור ארגון המדינה האסלאמית.

במדיניות כלפי הפליטים ניכסה מרקל, כבסוגיות אחרות בעבר, מדיניות סוציאל-דמוקרטית. חילופי התפקידים מדהימים - ממשלה שמרנית גרמנית מובילה מדיניות נועזת כלפי פליטים בשעה שמנהיג הסוציאל-דמוקרטים קורא להציב את הגבול לקבלת הפנים. בה בעת, נוגסת מרקל בשדה הפעולה של שר החוץ הסוציאל-דמוקרט פרנק-וולטר שטיינמאייר, המזוהה במיוחד עם סוגיות סוריה ורוסיה.

במחנה הפוליטי הביתי

מרקל ניצבת בפני עימות ישיר הן מול האגף האולטרה-שמרני במפלגתה והן מול חלקם מהמרכז. אתגר שאליו לא נדרשה זה זמן וייתכן שיוביל בעתיד לשינוי. בד בבד, היא משחררת עצמה באופן סופי מצלו של הלמוט קוהל כמנהיג האיקוני של המפלגה.

מרקל מبدלת את עצמה מהאגף האולטרה-שמרני במפלגתה וממפלגות הימין הקיצוני. זו משימה שתמיד יש לה ערך פוליטי, אך במיוחד בעידן שבו המפלגה הליברלית הגרמנית לא עברה את אחוז החסימה. בבית הנבחרים הגרמני ארבע סיעות, כל השלוש מחוץ לסיעתה של מרקל נחשבות שמאליות ממנה. הדבר גורם לטשטוש גבולות מסוכן לעומת מפלגות ימניות אופנתיות נוסח "מפלגת אלטרנטיבה לגרמניה" (AFD) ואחרות. בתחילת הקיץ הוצתו בגרמניה כמה מרכזי מהגרים על-ידי נאו-נאצים. גם מבחינה זו, חידוד העמדות של מרקל מהותי ובעל משמעות לטווח הארוך.

לא מן הנמנע שאזרוח הפליטים, שגילם הממוצע צעיר מהממוצע הגרמני, יאפשר להם להצביע בעתיד עבור מרקל, שמזוהה באופן אישי עם קליטתם.

רק במאי השנה תועדה הקנצלרית אומרת לנערה פלסטינית פליטה שגרמניה לא יכולה לקלוט את כולם. מה השתנה מאז? יש יאמרו בציניות שהדימוי הציבורי. אחרים יאמרו: המציאות.